

İLYAS BEY KÜLLİYESİ

ların kullanıldığı yapının duvarlarında düzensiz bir örgü söz konusudur.

Medrese revaksız avlu çevresinde yer alması, "U" şeması, dershanenin dışa taşkın oluşu, biçimi ve örtü sistemiyle vurgulanışı, mekânlarda çok sayıda nişler bulunuşu ve camiyle ortak bir avluyu paylaşması açısından Beylikler dönemi ve sonrası medrese mimarisi alanında önem taşıyan bir örnektir.

Büyük Hamam. Cami ile medresenin kuzeyinde ayrı bir kuşatma duvarı içinde kuzeydoğu köşede yer alan hamamlardan büyük olanı Büyük Hamam veya İlyas Bey Hamamı olarak tanınır. Harap durumundaki bu yapının erkekler hamamı olduğu ileri sürülmektedir. Dıştan kareye yakın dikdörtgen planlı hamam üç eyvanlı ve iki köşe hücreli (halvetli) tiptedir. Soyunma bölümü ortadan kalkmış olan yapıda, sıcaklığın kuzeybatısındaki halvet de toprakla dolduğundan içine girilememektedir.

Hamamın bütün kapıları kısmen tahrip edilmiş olmakla birlikte yuvarlak kemerli oldukları anlaşılmaktadır. Büyük bir kısmı yıkık olan örtü sisteminin kalıntıları da giriş mekânı, eyvanlar ve su deposunun beşik tonozla, tuvaletin kaburgalı tonozla, diğer mekânların ise kubbeye örtülü olduğunu göstermektedir. Ilıklık ve sıcaklığın orta bölümünde mukarnaslı tromp, halvetlerde üçgen kuşak geçiş ögesi olarak kullanılmıştır. Devşirme kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılarak örülen duvarlardan yalnızca doğu cephede moloz taş görülmez. Kemer ve örtü sistemi tuğla ile şaşırtmalı teknikte örülmüştür. Sıcaklığın güneydoğu köşe mekânında, statik sebeplerle kubbe başlangıcında harç içine çömler yerleştirilmiştir.

Yapıda sıva üzerine malakârî bezeme görülür. Ilıklık mekânında kapı kemerinin iki yanında madalyon içinde altı yapraklı birer çiçek, sıcaklığın batı eyvanının kuzeydeki tonoz kemeri ortasında kaval silmeli bir çerçeve içinde servi ağaçları, sıcaklığın orta bölümünün güney ve batı

İlyas Bey
Külliyesi'nin
avlu
ve medresesi

duvarlarında geçiş seviyesinin hemen altında büyük ölçüde harap olmuş palmet dizisi dikkati çeker.

Küçük Hamam. Külliye'nin kuzeydoğusunda yer alan diğer hamam Küçük Hamam olarak adlandırılmakta ve kadınlar hamamı olduğu ileri sürülmektedir. Doğu - batı doğrultusunda dikdörtgen planlı yapının soyunma kısmı yıkılmıştır. Tek mekânlı ılıklik, sıcaklık ve halvetle su deposundan oluşur. Yapının cephesindeki ve iç mekânındaki kısmen yıkık kapıların yuvarlak kemerli oldukları belirlenebilmektedir. Halvetin kuzey duvarında doğu köşedeki su deposuna açılan pencere dikdörtgen biçimindedir. Su deposunun ortasında yuvarlak bir havuz görülür. Mekânların örtüsü büyük ölçüde yıkıktır, fakat kalıntılardan beşik tonozla örtülü oldukları belli olmaktadır. Duvarları harap olmuş ve içi toprakla dolmuş olan bu yapıda da devşirme kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır.

İmaret. Medresenin kuzeybatısında kuşatma duvarına dışarıdan bitişik olarak inşa edilmiş bulunan yapı imaret olmalıdır. Kareye yakın dikdörtgen planlı ve tek mekânlı yapı oldukça harap durumdadır. Kuzey cephesinde eksenin batısında kareye yakın dikdörtgen biçiminde, lentosunun bir bölümü görülebilen bir açıklıkla doğu cephesinde üst seviyede, külliye'nin avlusundan dört basamaklı merdivenle çıkılan dikdörtgen biçimli bir başka açıklığın bulunması yapının iki katlı olabileceğini düşündürmektedir. Yapıya girişin kuzey cephede, kalıntılardan lentolu olduğu anlaşılan bir kapıyla sağlandığı zannedilmektedir. Ayakta kalan bölümlerden duvar örgüsünde, medrese ve

hamamlarda olduğu gibi devşirme kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Balat'taki İlyas Bey Külliyesi, farklı fonksiyonlardaki yapılarının bu özelliklerine göre yerleştirildiği ve yerleşimdeki konumu açısından şehir dokusunun gelişimine katkısı dolayısıyla döneminin önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdî, *Tercüme-i Şekâik-i Nu'mâniye*, İstanbul 1269/1852-53, s. 115-116, 475; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih* (haz. İsmet Parmaksızoglu), Ankara 1992, V, 86; Evliya Çelebi, *Seyahat-nâme*, IX, 174; P. Wittek, *Das Fürstentum Menteschke*, İstanbul 1934, s. 118, 150-151; a.mlf., *Menteşe Beyliği* (trc. O. Şaik Gökyay), Ankara 1944, s. 147-149; K. Wulzinger v.dğr., *Das Islamische Milet*, Berlin - Leipzig 1935, s. 7, 12-37, 43-48, 89-93; Musa Baran, *Milet Kılavuzu*, Ankara 1965, s. 68-70; G. Kleiner, *Die Ruinen von Milet*, Berlin 1968, s. 144-147; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1972, I, 697-703; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 81-82; W. Müller-Wiener, "Zur Baugruppe des İlyas Bey in Balat", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, Ankara 1987, s. 33-45; Aynur Durukan, *Balat, İlyas Bey Camii*, Ankara 1988; Ahmed Tevhid, "Menteşe Beyliği Âsâr-ı Kadimesi", *TOEM*, II (1913), s. 765-766; Murat Ural, "Ege'nin Arkaik Kenti Miletos'un Bir Gizli Hazinesi: İlyas Bey Camisi", *Art Dekor*, sy. 57, İstanbul 1997, s. 88-93; Gül Güney, "Menteşe Beyliği Dönemindeki Yapılardan İlyas Bey Camii", *Sanatsal Mozaik*, III/29, İstanbul 1998, s. 34-37; Semavi Eyice, "İlyas Bey Camii", *TA*, XX, 102.

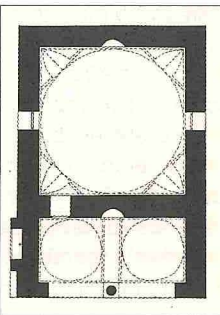
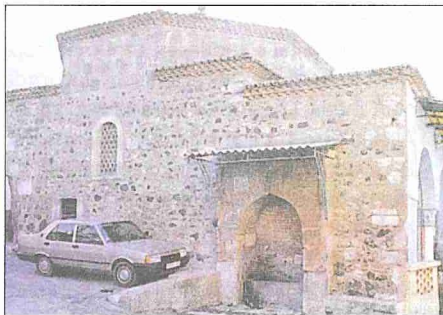
AYNUR DURUKAN

İLYAS BEY MESCİDİ

Manisa'da
Saruhanogulları dönemine ait
mescid.

Manisa'da Beylikler dönemine ait kitâbeli en eski yapı olan İlyas Bey Mescidi, son cemaat yerinin dış tarafındaki iki kemerin ortasında yer alan mermere işlenmiş üç satırlık kitâbesinde verilen bilgiye göre 764 yılı Cemâziyelevveli başlarında (Şubat 1363 ortaları) Hacı İlyas b. Mehmed tarafından yaptırılmıştır.

Harim kısmı kare planlı ve 7,05 x 7,05 m. boyutlarındadır. Bu bölümün üzerini

İlyas Bey
Mescidi
ve planı -
Manisa

yüksek kasnaklı bir kubbe örtmekte, kubbe geçişleri tromplar sağlamaktadır. Mihrabı basit bir niş şeklindedir. Oldukça masif bir yapı olan İlyas Bey Mescidi'nin harim kısmı, doğu ve batı duvarlarına açılmış olan yuvarlak kemerli iki küçük pencereden yeterli ışık alamadığı için loştur. Zeminine dikdörtgen şeklinde tuğlalar döşenmiştir. Üzeri iki küçük kubbe ile örtülü ve yanları duvarlarla kapatılmış olan son cemaat yeri dışarıya yuvarlak iki kemerle açılmaktadır. Bu kemerler iki yanda duvara, ortada ise bodur gövdeli kalın bir sütuna oturmaktadır. Sütun ve üzerindeki akantus (kenger) yapraklı başlık Bizans dönemine aittir. Son cemaat yeri duvarının ortasında küçük bir mihrap nişi bulunmakta olup kapı asimetrik bir şekilde doğu kenarına alınmıştır. Bu dikdörtgen planlı mekânın tabanı ise altıgen şeklinde tuğlalarla döşenmiştir.

Kesme taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş olan İlyas Bey Mescidi'nde süslemeye rastlanmaz. Cepheler, kubbe eteği ve çatı seviyesinde tuğladan üç sıra kirpi saçakla hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Binanın üzeri alaturka kiremit örtülüdür. Yapının son cemaat yerine doğudan bitişik durumda küçük bir çeşme bulunmaktadır. Mimari tasarımı minaresiz biçimdedir. Yapılmış olan İlyas Bey Mescidi, tek kubbeli harimi ve son cemaat yeri düzenlemesiyle klasik mescid mimarisinin önemli bir örneğini teşkil etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Gökçen – M. Çağatay Uluçay, *Manisa Tarihi*, İstanbul 1939, s. 88; M. Çağatay Uluçay, *Saruhan Oğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul 1940, I, 184-185; İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul 1946, s. 178-180; Keşfi Karadanişman, *Manisa Tarihi Eser ve Kıtabeleri*, Ankara 1977, s. 8; Oktay Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (XIV. Yüzyıl)*, İstanbul 1977, s. 40, 124, 188; a.m.f., *Türk Sanatı II*, İstanbul 1984, s. 221; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı: XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989, s. 6; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 87; Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1999, s. 26-31, Nusret Köklü, "Saruhanlılar Devrinde Manisa-I", *Manisa*, II/4, Manisa 1983, s. 26-28, 36.

ENİS KARAKAYA

İLYAS EFENDİ

(bk. HIZIR İLYAS).

İLYAS SARUHÂNÎ

(bk. İBN İSÂ).

İLYÂSİLER

(آل ایاس)

932-974 yılları arasında
İran'ın Kirman bölgesinde
hüküm süren bir hânedan.

Hânedanın kurucusu Ebû Ali Muhammed b. İlyâs'ın adı ilk defa, Sâ mânî Hükümdarı II. Ahmed'in öldürülmesi (914) ve yerine Nasr b. Ahmed'in getirilmesinden sonra yeni hükümdara karşı Buhara'da patlak veren isyan sırasında duyuldu. Babası İlyas aslen Soğdlu olup Sâ mânî Hükümdarı II. Ahmed'in kumandanlarından dı. II. Nasr iktidarının ilk günlerinde kardeşleri Yahyâ, Mansûr ve İbrâhim'in Buhara'daki isyanıyla karşı karşıya kaldı. Başşehirde II. Nasr'dan hoşnut olmayan kimseler Yahyâ'yı emîr olarak ilân ettiler. II. Nasr'ın kumandanlarından olan Muhammed b. İlyâs muhtemelen bu isyan esnasında II. Nasr'ı kızdırınca hapse atıldı. Serbest kaldıktan sonra da Cürcân'a gönderildi; burada Yahyâ'nın hizmetine girdi. II. Nasr'ın 320'de (932) ülkede iktidarı ele geçirmesi üzerine Kirman'a çekilmek zorunda kaldı.

Bu sıralarda Kirman'da ve genel olarak Güney İran'da otorite boşluğu vardı. Fars ve Kirman, 315'ten (927) beri Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh'ın gulâm asıllı kumandanı Yâkût'un idaresindeydi. İktidar boşluğundan yararlanan Büveyhîler, bölgede bulunan Şîraz'ı işgal ederek Yâkût'u buradan uzaklaştırdılar. Bu karışık ortamda bölgeye gelen Muhammed b. İlyâs Kirman'da bağımsızlığını ilân etti (320/932). Ancak kısa bir süre sonra II. Nasr'ın gönderdiği Mâkân b. Kâkî tarafından bölgeden uzaklaştırıldı.

Kirman o yıllarda Ebû Ali İbrâhim b. Simcûr, Muhammed b. İlyâs ve Büveyhî kuvvetleri arasında mücadelelere sahne oluyordu. Bu mücadele sonunda Muhammed b. İlyâs, Sistan'da Saffârîler'e sığınmak zorunda kaldı ve bölge Büveyhîler'in kontrolüne geçti. Bu olayların cereyan ettiği 320 (932) yıllarından sonra yaklaşık otuz yıl kadar bir süre içinde Kirman'da meydana gelen hadiselerle dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen Büveyhîler'in geri çekilmesinin ardından Kirman'a yerleşen Ebû Ali Muhammed b. İlyâs, Sâ mânîler'e tâbi bağımsız bir emîr olarak hüküm sürdü. Muizzüddeve onu Sâ mânîler'den koparmak amacıyla Abbâsî halifesi nezdinde girişimde bulundu. Onun girişimleri sonucunda Halife Mutî - Lillâh, Muhammed b. İlyâs'ı ba-

ğımsız bir hükümdar olarak tanıdı (348/959). Kâdî Ebû Bekir Ahmed b. Seyyâr es-Saymerî ile sancak ve hil'at gönderip Kirman hâkimiyetini ve valiliğini tasdik etti. Muhammed b. İlyâs Büveyhîler'le iyi geçindi. Büveyhî Hükümdarı Muizzüddeve, Bağdat'ı hâkimiyetine aldıktan bir müddet sonra oğlu Bahtiyâr'ı onun kızıyla evlendirdi (Receb 348 / Eylül 959).

Muhammed b. İlyâs geçirdiği felç dolayısıyla oğullarını huzuruna çağırarak Elyesa'yı veliaht tayin etti. Diğer oğlu Süleyman bu karara itiraz edince de Elyesa'yı onun üzerine yolladı. Süleyman Horasan'a kaçtı. Bu arada sarayda zehirlenerek öldürülmek istenen Muhammed b. İlyâs, Elyesa'dan şüphelendiğinden onu ordu kumandanlığından azletti. Adudüddeve'ye sığınan Elyesa', Büveyhî sarayı tarafından emîr ilân edildi. Bunun üzerine Muhammed b. İlyâs Buhara'ya gitmek için Adudüddeve'den izin istedi. Buhara'da Sâ mânî Hükümdarı I. Mansûr b. Nûh'tan saygı gören Muhammed Şevval 356'da (Eylül 967) vefat etti. 357'de (968) öldüğü de rivayet edilir. Kaynaklarda, Adudüddeve'nin Kirman'ı son defa ele geçirmesi esnasında meydana gelen olaylar hakkında bilgi verilirken Muhammed b. İlyâs'ın Kufslar'ın soygunculuk faaliyetlerinden pay aldığı ve bu yolla büyük bir servete sahip olduğu belirtilmektedir. Muhammed b. İlyâs adına Kirman'da basılmış 334 (945-46) tarihli bir dirhem günümüze intikal etmiştir. Muhammed başşehir Berdesîr'de dârülmâre (hükümet konağı), bir cami ve bir kale, diğer yerlerde de çeşitli binalar ve kuleler yaptırmıştır.

Muhammed b. İlyâs Buhara'da iken Kirman'a hâkim olan oğlu Elyesa'nın hükümlanlığı fazla uzun sürmedi. Adudüddeve, Elyesa'nın Türk ve Deylemler'den oluşan askerlerinin büyük bir kısmını kendi tarafına çekti ve Berdesîr'i işgal etti (Ramazan 357 / Ağustos 968). Bunun üzerine Elyesa' mukavemet etmeden Buhara'ya kaçtı. Burada Sâ mânî Hükümdarı Mansûr b. Nûh'un teveccühünü kazandı ve ardından gittiği Hârizm'de öldü. Muhammed b. İlyâs'ın diğer oğlu Süleyman, 359'da (970) Mansûr b. Nûh'un yardımıyla Kirman'daki Belûç ve Kufslar'ı Büveyhîler'in baskısından kurtarmaya girişti. Ancak savaşta oğulları Bekir ve Hüseyin ile birlikte öldürüldü. Adudüddeve, oğlu Şerefüddeve Şîrzil'i Kirman'a nâib tayin etti. İlyâsîler, daha sonra bölgeyi Büveyhî hâkimiyetinden kurtarmaya çalıştırlarsa